

Leszek Butowski
Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji – Warszawa

PODSTAWY ONTOLOGICZNE I EPISTEMOLOGICZNE BADAŃ NAD TURYSTYKĄ

Streszczenie

W artykule przedstawiono refleksje na temat podstaw ontologicznych i epistemologicznych badań nad turystyką, które stanowią istotną część ich charakterystyki metodologicznej. Wydaje się bowiem, że szczególnie w tym zakresie studiów nad turystyką panuje znaczny regres zarówno w kraju, jak i za granicą. Autor artykułu proponuje uporządkowany na gruncie teoretycznym program badań nad turystyką. Jako punkt wyjścia uwzględniono w nim podejście ontologiczne, w którym postuluje się poszukiwanie odpowiedzi na podstawowe pytania dotyczące istoty turystyki. W dalszej kolejności zaproponowano przyjęcie perspektywy epistemologicznej dotyczącej możliwości i kierunków naukowego poznania turystyki – w zakresie określonym na poziomie ontologicznym. Epistemologiczna refleksja nad turystyką powinna z kolei ułatwić przejście do problematyki metodologii badań nad tą dziedziną. Uznano bowiem, że w tym obszarze pozostaje szczególnie wiele do zrobienia. W dotychczasowych badaniach naukowcy posługują się często metodami zapożyczonymi z innych dyscyplin, przy jednoczesnym braku bardziej zdecydowanych prób ich integracji.

Słowa kluczowe: badania nad turystyką, podstawy ontologiczne i epistemologiczne.

Kody JEL: B40, B49, Y80

Wstęp

Charakterystyka metodologiczna dyscypliny naukowej, a w konsekwencji prowadzonych w jej ramach badań, dotyczy jej sytuacji poznawczej i odnosi się do aspektów logicznych, ontologicznych, a także etycznych (Chojnicki 2005). W niniejszym artykule zawarto refleksje na temat podstaw ontologicznych i epistemologicznych badań nad turystyką, które, zgodnie z powyższym założeniem, powinny stanowić istotną część ich charakterystyki metodologicznej. Wydaje się bowiem, że szczególnie w tym zakresie studiów nad turystyką widoczny jest znaczny regres zarówno w kraju, jak i za granicą. Przy czym nie są go w stanie przezwyciężyć organizowane w kraju co jakiś czas konferencje

naukowe¹ oraz wydawane monografie², dotyczące powyższych zagadnień. Pozostają one niestety w zdecydowanej mniejszości wobec znacznie liczniejszych publikacji i konferencji o charakterze praktyczno-naukowym, charakteryzujących się jednak stosunkowo niskim poziomem refleksji teoretycznej. Podobnie rzecz się ma na arenie międzynarodowej. Po dość ożywionej wymianie zróżnicowanych poglądów na temat teoretycznych i metodologicznych aspektów turystyki, prowadzonej głównie w latach 90. XX wieku oraz pierwszej dekadzie obecnego stulecia m.in. na łamach „Annals of Tourism Research”³, obecnie dyskusja ta uległa pewnemu wyciszeniu.

Fakty te napawają niepokojem, ponieważ wskazują, że aktualna refleksja naukowa nad turystyką dotyczy przede wszystkim aspektów praktycznych, związanych głównie z bieżącymi wydarzeniami (gospodarczymi, politycznymi czy środowiskowymi) mającymi pośredni lub bezpośredni wpływ na tę dziedzinę. Odczuwa się jednocześnie niedostatek pogłębionej dyskusji na tematy rozwoju podstaw teoretycznych badań nad turystyką, które powinny stanowić bazę poznawczą i metodologiczną (epistemologiczną) do rozważań o charakterze bardziej praktycznym.

Wychodząc z powyższych przesłanek autor artykułu proponuje refleksję o charakterze metanaukowym, której celem będzie określenie teoretycznego (metodologicznego – w szerokim sensie) zakresu badań nad turystyką. Jako punkt wyjścia uwzględniono w nim podejście ontologiczne, w którym postuluje się poszukiwanie odpowiedzi na podstawowe pytania, takie jak (kolejność nie jest przypadkowa):

- 1) czym jest turystyka?
- 2) na czym polega jej istota?
- 3) jakie są jej cechy konstytutywne i konsekwentne, a jakie przypadkowe?⁴
- 4) co powinno być przedmiotem badań studiów nad turystyką?
- 5) jaki ma być zakres problematyki badawczej?

¹ Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie wraz z Wyższą Szkołą Zarządzania i Informatyki w Rzeszowie zorganizowały w 2005 r. międzynarodową konferencję poświęconą badaniom naukowym w turystyce, zatytułowaną *Turystyka w badaniach naukowych*. W ostatnim okresie ważnym ośrodkiem naukowym w zakresie podstaw metodologicznych badań nad turystyką stała się Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji w Warszawie, gdzie w 2013 i 2014 r. odbyły się dwa ważne sympozja poświęcone tej problematyce: 1) *Turystyka w badaniach naukowych. Stan i perspektywy rozwoju* oraz 2) *W poszukiwaniu tożsamości naukowej turystyki – teoretyczne i metodologiczne aspekty badań*.

² M.in.: Butowski (2013), Gołembski (2003), Winiarski, Alejziak (2005), Krupa, Biliński (2006), Nowakowska, Przydział (2006), Winiarski (2008).

³ Tematyka ta jest szerzej omówiona w artykule L. Butowskiego (2011) pt. *Turystyka jako dyscyplina nauki (artykuł dyskusyjny)*, „Turyzm”, nr 21(1–2), s. 17–24.

⁴ R. Maciołek (2002) w swoim artykule na temat osobliwości metodologicznych w badaniach nad turystyką wskazuje na cechy konstytutywne i konsekwentne turystyki oraz jej cechy przypadkowe. Do tych pierwszych zalicza to co stanowi istotę samego zjawiska. Do drugich zaś następstwa logiczne cech(y) konstytutywnych.

W dalszej kolejności proponuje się przyjęcie perspektywy epistemologicznej, w której uwaga powinna być skupiona na możliwościach i kierunkach naukowego poznania turystyki – w zakresie określonym na poziomie ontologicznym. W tym celu postuluje się wykorzystanie dorobku wielu dyscyplin naukowych, dla których turystyka stanowi przedmiot badań. Epistemologiczna refleksja nad turystyką powinna z kolei ułatwić przejście do problematyki metodologii badań nad tą dziedziną (w wąskim rozumieniu tego pojęcia, odnoszącym się do metod badawczych). Wydaje się, że w tym obszarze pozostaje szczególnie wiele do zrobienia. W dotychczasowych badaniach naukowcy posługują się bowiem metodami zapożyczonymi z innych dyscyplin, co samo w sobie nie jest niczym nagannym. Brakuje natomiast prób integracji tych różnych tradycji i metod badawczych, w celu wypracowania oryginalnego podejścia właściwego badaniom nad turystyką jako swoistym fenomenem współczesnego świata.

Studia nad turystyką w perspektywie ontologicznej

Wydaje się, że podejmując próbę określenia perspektywy ontologicznej badań nad turystyką należy odnieść się w pierwszej kolejności do istoty tego, co nazywamy fenomenem turystyki. J. Lipiec (2008), podejmując problematykę ontologii turystyki, wskazuje na jej podmiot oraz przedmiot. Podmiotem turystyki (aktu turystycznego) wg tego autora jest oczywiście człowiek – turysta, występujący w przywołanym kontekście jako jednostka lub jako zbiór jednostek (podmiot zbiorowy). Z kolei na przedmiot turystyki składają się obszary, obiekty czy osoby (odwiedzane społeczności) oddalone przestrzennie od podmiotu – stanowiące miejsca docelowe (cele) podróży odbywanych przez podmioty turystyki. Wreszcie należy wskazać, na to co być może stanowi istotę samej turystyki. Według J. Lipca, jest nią ruch – jako dynamiczny układ relacji podmiotowo-przedmiotowych. Wydaje się przy tym, że termin „ruch” można z powodzeniem zastąpić pojęciem podróży. Stanowi ona bowiem (po spełnieniu określonych warunków⁵) kwintesencję aktu turystycznego, umożliwiającą nawiązanie specyficznych, bezpośrednich relacji podmiotowo-przedmiotowych.

Reasumując można przyjąć, że perspektywa ontologiczna turystyki obejmuje: 1) udających się w podróż turystów (jako jednostki i jako grupy), 2) miejsca (obiekty) docelowe podróży odbywanych przez turystów, 3) podróże turystyczne – stanowiące istotę turystyki, to znaczy umożliwiające nawiązanie

⁵ Wśród autorów zajmujących się tą tematyką nie ma pełnej jednomyślności co do kryteriów wyróżniających podróże turystyczne (a w dalszej kolejności turystów) od szerszego zbioru podróży (podróżnych). Najczęściej przyjmuje się jednak, że podróże turystyczne muszą charakteryzować się dobrowolnością, nie mogą mieć celów zarobkowych, ani związanych z chęcią osiedlenia się w nowym miejscu (kryterium celu), winny odbywać się poza „zwykłym” otoczeniem podróźnego (kryterium miejsca) oraz trwać przez określony czas (kryterium czasu).

specyficznych bezpośrednich relacji między turystami a odwiedzanymi miejscami (osobami, obiektami)⁶.

Należy jednak zauważyć, że nakreślone wcześniej podstawy ontologiczne turystyki stanowią jedynie punkt wyjścia do głównego nurtu rozważań odnoszącego się do perspektywy ontologicznej badań nad turystyką. Innymi słowy chodzi o określenie dziedziny (przedmiotu) badań w studiach nad turystyką. W sensie ogólnym wypada zgodzić się, że przedmiot badań nad turystyką stanowią wszystkie trzy elementy (turyści, miejsca i obiekty docelowe oraz same podróże turystyczne) wskazane wcześniej jako podstawa ontologiczna turystyki. Wyznaczają one jednocześnie główny nurt problematyki badawczej nad tą dziedziną, a w dalszej kolejności jej szczegółowe problemy badawcze, podejmowane z perspektywy różnych dyscyplin, a także w ujęciu międzydyscyplinarnym.

Istotne wątpliwości do tego pozornie dość oczywistego twierdzenia wprowadza jednak zastosowanie przywołanej wcześniej metody analizy językowej (semiotycznej). Próba określenia cech konstytutywnych, konsekwentnych, a także cech przypadkowych, właściwych badaniom nad turystyką, prowadzi do dość zadziwiających wyników. Okazuje się bowiem, że duża część badań nad turystyką koncentruje się na analizie jej cech konsekwentnych, co oznacza, że nie odnoszą się one do samej istoty turystyki, a koncentrują się na konsekwencjach jej rozwoju m.in. dla gospodarki, kultury czy środowiska⁷. Pogląd taki w dość skrajnej formie prezentuje R. Maciołek (2002), który, wskazując na cechy konstytutywne i konsekwentne turystyki, do pierwszych zalicza wejście turysty w bezpośredni kontakt z odwiedzanym otoczeniem, do drugich zaś konieczność przemieszczenia się poza miejsce zamieszkania (i wszystkie konsekwencje z tym związane) – stanowiące wg tego autora następstwo logiczne (nie czasowe) cechy konstytutywnej. Należy przy tym zaznaczyć, że wywód ten został przeprowadzony po przyjęciu jako podstawy do rozważań definicji turystyki K. Przeclawskiego (1997), w której wskazano, że turystyka umożliwia wejście w styczność osobistą ze środowiskiem odwiedzanym.

Próbując określić perspektywę ontologiczną badań nad turystyką warto przytoczyć także pogląd Z. Chojnickiego (2005, s. 11–23) dotyczący charakteru przedmiotowego turystyki na podstawie jej definicji rzeczowych. Autor ten uważa, że podstawą odrębności nauki o turystyce (a w konsekwencji badań nad

⁶ Do podobnych wniosków dochodzi S. Liszewski (2010), według którego zjawisko turystyki rozpatrywane jako układ elementów (zbiorów) składa się z: 1) turystów – będących podmiotem tego zjawiska; 2) procesu przemieszczania się (migracji turystycznych); 3) miejsc docelowych lub tranzytowych wędrówki (przestrzeń turystyczna); 4) aktywności turystycznej (form i sposobów uprawiania turystyki); 5) efektów i konsekwencji wynikających z wędrówki i pobytu turysty na każdym etapie omawianego procesu. Przy czym element 4. można połączyć z elementem 1.

⁷ Dotyczy to szerokiego spektrum badań nad ekonomicznymi, społeczno-kulturowymi czy też przestrzennymi uwarunkowaniami (podstawami i konsekwencjami) rozwoju turystyki.

turystyką – przyp. L.B.) może być wyłącznie potraktowanie jej jako zjawiska specyficznego – występującego obok innych zjawisk specyficznych.

Opierając się na przedstawionych powyżej tezach można pokusić się o nakreślenie perspektywy ontologicznej badań nad turystyką. Wydaje się, że przyjęcie poglądu, iż badania nad tą dziedziną powinny dotyczyć jedynie jej istoty (cech konstytutywnych) znacznie zubożyłoby przedmiot badań turystyki. Biorąc pod uwagę chociażby dotychczasowy dorobek studiów nad turystyką postuluje się rozszerzenie przedmiotu jej badań o różnorodne uwarunkowania (konsekwencje, następstwa, przyczyny) rozwoju turystyki – czyli jej cechy konsekwentne. Jako podstawę teoretyczną takiego poglądu, wyznaczającą jednocześnie ontologiczne granice badań nad turystyką, można przyjąć przytoczoną wcześniej opinię Z. Chojnickiego wskazującą na konieczność traktowania turystyki jako zjawiska specyficznego (odrębnego) – występującego obok innych zjawisk specyficznych (odrębnych). Przyjmując powyższe założenie można nakreślić ontologiczny zakres badań nad turystyką (a tym samym jej przedmiot – dziedzinę zjawisk), który powinien objąć studia nad istotą turystyki, a także jej uwarunkowaniami społecznymi, przestrzennymi, gospodarczymi, środowiskowymi i innymi (w sensie chronologicznym oraz logicznym); pod warunkiem, że w badaniach tych turystyka będzie traktowana jako zjawisko specyficzne (dający się wyodrębnić byt w sensie ontologicznym).

Należy podkreślić, że określona perspektywa ontologiczna w badaniach nad turystyką będzie wyznaczała przedmiot badań oraz związane z nim problemy badawcze, zaś w dalszej kolejności będzie rzutowała na możliwości i sposób jego poznania oraz rozwiązania przyjętych problemów (ujęcie epistemologiczne i metodologiczne).

Studia nad turystyką w perspektywie epistemologicznej

Podejmując problematykę studiów nad turystyką w perspektywie epistemologicznej, dla klarowności wywodu, należy wprowadzić rozróżnienie między epistemologią turystyki⁸, a epistemologią badań nad turystyką. W niniejszym artykule skupiono się wyłącznie nad tym drugim zagadnieniem. Ponadto, zajmując się tematyką badań nad turystyką w sensie epistemologicznym trzeba mieć na uwadze, wyznaczający ich granicę, określony wcześniej, kontekst ontologiczny (przedmiot badań).

Z. Chojnicki (2005), wykorzystując schemat podziału nauk według kryterium funkcjonalnego zaproponowany przez M. Bunge (1983), zalicza turystykę⁹

⁸ Problematykę epistemologii turystyki porusza m.in. J. Lipiec (2008, s. 17–24).

⁹ Rozumianą jako nauka o turystyce. Autor ten twierdzi, że nauka o turystyce w obecnym stadium rozwoju ma charakter protonauki, ponieważ nie spełnia wszystkich warunków wiedzy naukowej. Cechuje ją bowiem dość znaczny udział wiedzy potocznej o niskim poziomie ogólności (Chojnicki, 2005, s. 21).

(powinno być „naukę o turystyce” – dopisek L.B.) do nauk empirycznych o charakterze opisowym i uszczegółowiającym. W dalszej kolejności nauka o turystyce zostaje zakwalifikowana do nauk społecznych, realizowanych w modelu umiarkowanie empirycznym. Jednocześnie ten sam autor uznaje, że turystyka jest nauką złożoną. Przy czym złożoność ta występuje na dwóch poziomach: a) empirycznym – przyrodniczym i społecznym; b) społecznym, w tym m.in. ekonomicznym, geograficznym, socjologicznym itp. Wreszcie kwalifikuje on turystykę jako naukę stosowaną, ugruntowaną w wiedzy podstawowej z nauk społecznych i przyrodniczych rozpatrywanych w aspekcie praktycznym oraz w otoczeniu nauk technologicznych.

Wydaje się, że pewnym mankamentem schematu zaproponowanego przez Z. Chojnickiego jest poziom analizy – zbyt wysoki dla określenia miejsca badań nad turystyką (z uwzględnieniem ich różnorodności) w systemie nauk. Dlatego podjęto próbę określenia sytuacji epistemologicznej badań nad turystyką na poziomie bardziej szczegółowym, to jest poszczególnych subdyscyplin zajmujących się tą dziedziną. W tym celu sformułowano kilka podstawowych pytań, które powinny stanowić ramy dalszych rozważań¹⁰:

- jak można i należy turystykę poznawać (w sensie naukowym)?
- co budzi zainteresowania badaczy?
- jakie problemy badacze dostrzegają i jak je werbalizują?
- jak werbalizują tezy badania i jaki kształt nadają hipotezom?
- jak interpretują uzyskane wyniki?

W powyższym kontekście wydaje się, że główny problem epistemologiczny (a w konsekwencji także metodologiczny – w wąskim ujęciu tego terminu, odnoszącym się do metod badawczych) w badaniach nad turystyką polega na złożoności i zróżnicowaniu odpowiedzi, jakie na przedstawione pytania udzieliliby badacze reprezentujący różne dyscypliny. Świadczy o tym różnorodność teorii i koncepcji badawczych – oryginalnych lub zapożyczonych, wykorzystywanych w badaniach nad tą dziedziną (por. tabela 1).

¹⁰ Wykorzystano do tego celu *per analogiam* podejście K. Kucińskiego (2010, s. 207) dotyczące epistemologicznych uwarunkowań nauk ekonomicznych.

Tabela 1. Wybrane teorie i koncepcje badawcze wykorzystywane w badaniach nad turystyką

Nauki ekonomiczne i pokrewne	Teoria bazy ekonomicznej i koncepcja funkcji turystycznych
	Teoria rozwoju turystycznego
	Teoria dwóch sektorów turystycznych
	Teoria rozwoju endogenicznego
	Teoria przepływów kaskadowych
	Teorie polaryzacji w rozwoju społeczno-gospodarczym
Nauki geograficzne ze szczególnym uwzględnieniem geografii turystyki	Teoria ośrodków centralnych i teoria peryferii
	Teoria cyklu ewolucji obszaru turystycznego
	Model percepcji przestrzeni turystycznej
	Koncepcja obszaru aktywności turystycznej
	Koncepcja urbanizacji turystycznej
	Koncepcja terytorialnych systemów rekreacyjnych
	Koncepcja zintegrowanego ośrodka turystycznego
	Koncepcja regionu turystycznego
Koncepcja krajobrazu turystycznego	
Nauki humanistyczne i społeczne	Teoria zabawy
	Teoria kompensacji
	Teorie konfliktu i komunikacji społecznej
	Koncepcja turystyki jako spotkania kultur
Nauki o środowisku	Koncepcja chłonności turystycznej
	Koncepcja granic dopuszczalnych zmian
	Koncepcja strefowania przestrzennego
	Koncepcja ograniczonej dostępności
Inne, w tym koncepcje interdyscyplinarne	Koncepcja turystyki zrównoważonej

Źródło: Butowski (2014, s. 33).

Z kolei bardziej szczegółowa analiza badań prowadzonych w ramach poszczególnych subdyscyplin „turystycznych”, uwzględniająca przedmiot materialny ich badań (w kontekście ontologicznym) oraz jego aspekt (przedmiot formalny)¹¹, umożliwiła lepsze określenie ich sytuacji epistemologicznej (por. tabela 2).

¹¹ Przedmiotem materialnym jest to co się bada, formalnym zaś aspekt badań przedmiotu materialnego. Oznacza to, że wiele nauk ma wspólny materialny przedmiot badań, a tym co je odróżnia jest przedmiot formalny. Można nawet powiedzieć, że to przedmiot formalny, a nie materialny wyróżnia daną dyscyplinę pod względem przedmiotowym.

Tabela 2. Sytuacja epistemologiczna badań nad turystyką

Przedmiot badań nad turystyką – ujęcie ontologiczne	Dominujące aspekty badawcze – ujęcie epistemologiczne	Wybrane subdyscypliny „turystyczne”	Przynależność badań prowadzonych w ramach danej subdyscypliny do rodzaju nauk wg podziału Bunge
Człowiek wędrujący (turysta) jako podmiot turystyki	Psychologiczny (psychofizyczny), kulturowy	Ekonomika turystyki	Nauki społeczne (model empiryczny i humanistyczny), nauki stosowane
		Pedagogika turystyki	Nauki stosowane
		Psychologia turystyki	Nauki stykowe z przewagą aspektu społecznego
		Socjologia turystyki	Nauki społeczne – model empiryczny
		Antropologia turystyki	Model humanistyczny nauk społecznych
		Nauki o kulturze fizycznej	Nauki biologiczne, nauki stosowane
		Prawo w turystyce	Nauki technologiczne
Migracje turystyczne, ruch turystyczny	Ekonomiczny, przestrzenny,	Ekonomika turystyki	Nauki społeczne (model empiryczny), nauki stosowane
		Zarządzanie w turystyce	Nauki technologiczne
		Marketing turystyczny	Nauki technologiczne
		Socjologia turystyki	Nauki społeczne – model empiryczny
		Antropologia turystyki	Model humanistyczny nauk społecznych
		Historia turystyki	Nauki społeczne (model empiryczny i humanistyczny)
		Geografia turystyki	Nauki złożone (aspekty społeczne i przyrodnicze)
Przestrzeń turystyczna – obszary docelowe i tranzytowe migracji turystycznych	Przestrzenny (środowiskowy), ekonomiczny	Ekologia turystyki	Nauki stykowe
		Ekonomika turystyki	Nauki społeczne (model empiryczny), nauki stosowane
		Zarządzanie w turystyce	Nauki technologiczne
		Geografia turystyki	Nauki złożone (aspekty społeczne i przyrodnicze)
		Kształtowanie środowiska	Nauki technologiczne
		Architektura i urbanistyka	Nauki technologiczne
		Aktywność turystyczna – formy i sposoby uprawiania turystyki	Kulturowy, psychologiczny (psychofizyczny)
Zarządzanie w turystyce	Nauki technologiczne		
Marketing turystyczny	Nauki technologiczne		
Pedagogika turystyki	Nauki stosowane		
Psychologia turystyki	Nauki stykowe (z przewagą aspektu społecznego)		
Socjologia turystyki	Nauki społeczne (model empiryczny)		
Antropologia turystyki	Nauki społeczne (model humanistyczny)		
Nauki o kulturze fizycznej	Nauki biologiczne, nauki stosowane		
Geografia turystyki	Nauki złożone (z przewagą aspektu społecznego)		
Efekty i konsekwencje działalności turystycznej – dla turystów, dla organizatorów turystyki, dla społeczności przyjmującej turystów, dla środowiska przyrodniczego i społeczno-kulturowego	Ekonomiczny, kulturowy, przestrzenny, społeczny	Ekologia turystyki	Nauki stykowe
		Ekonomika turystyki	Nauki społeczne (model empiryczny), nauki stosowane
		Zarządzanie w turystyce	Nauki technologiczne
		Historia turystyki	Nauki społeczne – z przewagą modelu empirycznego
		Socjologia turystyki	Nauki społeczne – model empiryczny
		Antropologia turystyki	Nauki społeczne – model humanistyczny
		Prawo w turystyce	Nauki technologiczne
Geografia turystyki	Nauki złożone		

Źródło: Butowski (2014, s. 35).

Podsumowanie

Podsumowując tę krótką i niepełną analizę metodologiczną badań nad turystyką można sformułować następujące wnioski przedstawione także w sposób uproszczony na schemacie 1:

- 1) w sferze ontologicznej główny problem badań nad turystyką dotyczy wyznaczenia granicy między turystyką traktowaną jako zjawisko specyficzne (odrębne) – występujące obok innych zjawisk specyficznych, od fenomenu turystyki jako zjawiska o charakterze wielowymiarowym (ekonomicznym, kulturowym, przestrzennym itd.) – nie posiadającego własnej podmiotowości naukowej. Jak podkreśla Z. Chojnicki (2005) tylko to pierwsze podejście może stanowić podstawę odrębności nauki o turystyce. Tym samym powinno ono doprowadzić do wyodrębnienia (w sensie ontologicznym) badań nad tą dziedziną;
- 2) wyodrębnione zgodnie z powyższym założeniem badania nad turystyką można z kolei podzielić na dwie grupy: badania *ex interno* (do wewnątrz) – skupiające się na poszukiwaniu i badaniu tego co stanowi istotę turystyki (cechy konstytutywne) oraz badania *ex externo* (na zewnątrz) – uwzględniające także jej cechy konsekwentne, stanowiące następstwo (logiczne i czasowe) cech konstytutywnych. Przy czym badania typu *ex interno* proponuje się nazwać badaniami turystyki, zaś badania *ex externo*, będące szerszym pojęciem – badaniami nad turystyką. Wydaje się jednak, że uzyskanie pełnego naukowego opisu tej dziedziny będzie możliwe dopiero po wdrożeniu obu wymienionych rodzajów podejść badawczych¹²;
- 3) ze względu na zróżnicowanie badań nad turystyką (*ex externo*) ich sytuacja epistemologiczna jest bardzo złożona i tym samym trudna do jednoznacznego scharakteryzowania od strony metodologicznej. Spowodowane jest to zróżnicowanym przedmiotem badań (kontekst ontologiczny), na który nakłada się wieloaspektowość ujęć badawczych (kontekst epistemologiczny). Prowadzi to w konsekwencji do wielości dyscyplin i subdyscyplin naukowych, których przedmiotem zainteresowań jest turystyka, a ściśle rzecz ujmując jej cechy konstytutywne i konsekwentne;
- 4) z kolei każda z wymienionych dyscyplin (subdyscyplin „turystycznych”), przynależąc do szerszej dziedziny naukowej, wyrasta z określonej tradycji badawczej, którą wnosi do badań nad turystyką. Poszczególne dyscypliny dysponują też zwykle własnym bądź zapożyczonym zestawem metod, technik oraz instrumentów badawczych. Wszystko to powoduje, że wypracowanie wspólnej podstawy epistemologicznej, a w dalszej kolejności także metodologicznej (w wąskim rozumieniu metod badawczych), odnoszącej się do badań nad turystyką wydaje się bardzo trudne (o ile w ogóle możliwe);

¹² Inne stanowisko prezentuje R. Maciołek (2002), który uważa, że badania nad turystyką powinny być prowadzone przede wszystkim w oparciu o refleksję *ex interno*, co powinno doprowadzić do wyodrębnienia się nauki mającej status nauki naczelną w badaniach nad turystyką.

- 5) przedstawiona wcześniej złożona sytuacja epistemologiczna i metodologiczna badań nad turystyką stawia pod dużym znakiem zapytania możliwość wyodrębnienia się „nauki o turystyce” jako samodzielnej, odrębnej dyscypliny naukowej, dla której przedmiotem badań będą cechy konstytutywne i konsekwentne turystyki (podejście *ex interno* oraz podejście *ex externo*);
- 6) z kolei przedmiot badań turystyki (*ex interno*), a tym samym ich charakterystyka metodologiczna, wydają się być dużo mniej złożone (pod warunkiem, że uda się wypracować konsensus wśród badaczy dotyczący samej istoty turystyki). Z drugiej strony powstaje jednak pytanie dotyczące zakresu rzeczowego przedmiotu badań turystyki typu *ex interno* – czy będzie on wystarczający szeroki, aby mógł stanowić podstawę do wyodrębnienia się „nauki o turystyce” jako samodzielnej dyscypliny naukowej.

Bibliografia

- Bunge M. (1983), *Treatise in Basic Philosophy*, „Epistemology and Methodology II: Understanding the World”, Vol. 6, Dordrecht, Reidel.
- Butowski L. (2011), *Turystyka jako dyscyplina nauki* (artykuł dyskusyjny), „Turyzm”, nr 21(1–2).
- Butowski L. (red.) (2013), *Badania naukowe w turystyce – stan i perspektywy rozwoju*, Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji, Warszawa.
- Butowski L. (2014), *Uwarunkowania ontologiczne i epistemologiczne badań nad turystyką*, „Turystyka i Rekreacja”, tom II, nr 1.
- Chojnicki Z. (2005), *Charakter i sytuacja nauki o turystyce – rozważania metodologiczne*, „Zeszyty Naukowe WSG w Bydgoszczy”, t. 3, seria: „Turystyka i Rekreacja”, nr 2.
- Gołębowski G. (red.) (2003), *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Krupa J., Biliński J. (red.) (2006), *Turystyka w badaniach naukowych: prace przyrodnicze i humanistyczne*, WSiIZ w Rzeszowie, Rzeszów.
- Kuciński K. (red.) (2010), *Metodologia nauk ekonomicznych. Dylematy i wyzwania*, Difin, Warszawa.
- Lipiec J. (2008), *Filozofia turystyki*, (w:) *Turystyka w naukach humanistycznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Liszewski S. (2010), *Nauka czy nauki o turystyce* (artykuł dyskusyjny), „Turyzm”, nr 2.
- Maciołek R. (2002), *Osobliwości metodologiczne badań nad turystyką*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Bydgoszczy”, nr 2.
- Nowakowska A., Przydział M. (red.) (2006), *Turystyka w badaniach naukowych: prace ekonomiczne*, WSiIZ w Rzeszowie, Rzeszów.
- Przeclawski K. (1997), *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Albis, Kraków.

Winiarski R. (red.) (2008), *Turystyka w naukach humanistycznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Winiarski R., Alejski W. (red.) (2005), *Turystyka w badaniach naukowych*, AWF w Krakowie, WSiZ w Rzeszowie, Kraków–Rzeszów.

Ontological and Epistemological Grounds for Tourism Research

Summary

In his article, the author presented his reflexions on the ontological and epistemological grounds for tourism research, which are an important part of their methodological characteristics. It seems that particularly in this field of studies on tourism there prevails a significant regress both in Poland and abroad. The author proposes an arranged on the theoretical grounds programme of research of tourism. As a starting point there is taken into account in it the ontological approach where there is postulated search of an answer to the basic question concerning the essence of tourism. Later on, he proposed adoption of the epistemological perspective concerning the possibilities and directions of scientific cognition of tourism – in the scope determined at the ontological level. The epistemological reflexion about tourism should, in turn, ease the shift to problems of the methodology of research of this domain. It is considered that there is much to do in this area. In the so far carried out research, scientists have been often using the methods borrowed from other disciplines, with a simultaneous lack of more definite attempts to integrate them.

Key words: tourism research, ontological and epistemological grounds.

JEL codes: B40, B49, Y80

© All rights reserved

Afiliacja:
dr hab. Leszek Butowski
Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji
ul. Stokłosy 3
02-787 Warszawa
tel.: 22 457 23 4
e-mail: l.butowski@vistula.edu.pl